

בשר מתורבת

כ"ו בטבת ה'תשפ"א (ינואר 10, 2021)

תוכן עניינים

בשר מתורבת

רקע לסוגיה מאת הרב רייזמן

הסוברים שבשר מתורבת נחשב לפרווה

הרב צבי רייזמן

הרב דב ליאור

הרב זאב וייטמן

הרב יובל שרלו

הרב שלמה אבינר

הרב שמואל ברוך גנוט

הרב צבי הרשל שכטר כפי שמסר הרב ד"ר חנוך קאהן

הסוברים שבשר מתורבת נחשב לבשרי

הרב יעקב אריאל

הרב ד"ר חנוך קאהן

הרב יהודה בצלאל שפיץ

מו"ר הרב אליעזר מלמד

אולי יעניין אותך

פולמוס מילת בני הנוכריות בכתב העת 'וילקט יוסף'

גיד הנשה – חיבור בין רוח למעשה

איסור אכילת דג ובשר יחד

רקע לסוגיה מאת הרב רייזמן

בתחומין לד, פרסם הרב צבי רייזמן מאמר העוסק בשאלת הבשר המתורבת ('בשר מתאי גזע', כלשונו). בראשית מאמרו סוקר הרב רייזמן את הרקע העובדתי לדיון ההלכתי:

"שנים רבות עוסקים מדענים ברחבי העולם במציאת דרכי ייצור "בשר" שאינו מן החי. אוכלוסיית העולם שהתורבתה, הרגלי צריכת הבשר שגדלו, ולעומתם כמות בעלי החיים שקטנה ושטחי המרעה שהצטמצמו, תרמו להתפתחות חסרת תקדים במחקר זה ולשגשוג תעשיית מאכלים עם טעם "בשר"

המיוצרים מהצומח. תעשייה זו זוכה לתמיכת ארגוני הגנת הסביבה, המעלים על נס את הנזקים הנגרמים לכדור הארץ כתוצאה מפליטת גזי חממה הנוצרים בתהליכי ייצור בתעשיית הבשר.

בחודש מנחם אב תשע"ג נתבשרנו על דרך חדשה ומפתיעה לייצור בשר. בתום מחקר של עשר שנים, קבוצת מדענים בהולנד, בראשות הפיזיולוג פרופ' מארק פוסט, מאוניברסיטת מאסטריכט, הצליחה לייצר "בשר" מתאי גזע שהוצאו מרקמת השריר של צוואר הפרה. תאי גזע נבדלים מתאים אחרים ביכולתם להתפתח וליצור רקמות חדשות. החוקרים הוציאו תאי גזע מרקמת השריר של צוואר הפרה, "הלעיטו" אותם בשומנים, בסוכרים ובחלבונים והניחו אותם על מצע אצות ים הגורם להם לגירוי המביא להתרבותם. לאחר שנוצרו בתנאי מעבדה רקמות שריר רבות, הוכנה "קציצת בשר" מהרקמות הללו בתוספת חומרי טעם וריח. מדעני הקבוצה גם הודיעו כי בעתיד ינסו להכין "קציצה" מתאים רגילים, ולא רק מתאי גזע, וכך ניתן יהיה להשתמש בתאים שנלקחו מאברים שומניים שונים בגוף הפרה ולהקנות לבשר המשובט טעם זהה לטעמו של בשר אמיתי. תגלית מרעישה זו, אשר הוצגה קבל עם ועולם במעמד רב רושם וזכתה לתהודה בינלאומית, מעוררת מגוון שאלות הלכתיות בנושאים רבים, ונבקש לעסוק בהן להלן".

הסוברים שבשר מתורבת נחשב לפרווה

הרב צבי רייזמן

הרב צבי רייזמן במאמרו הנ"ל בתחומין לד, סובר שגם בשר שפותח מתאים של בהמה טמאה, מותר באכילה, שכן הוא בטל בשישים במרכיבים האחרים ששמים שם כדי להצמיחו:

"ולפי זה בנדון דידן, אפילו אם להכנת הבשר המשובט נלקח תא שאסור לאוכלו – בין אם משום שנלקח מבהמה שאינה טהורה, בין אם משום שהוא נחשב כאבר מן החי – התא לא יאסור את הבשר. שכן ודאי שבתערובת התא עם שאר המרכיבים (חלבונים, סוכרים, חומצות, שמנים ואצות ים) יש שישים היתר כנגד האיסור, שהרי התא אינו ניכר לעין כלל, ועל כן התא האסור מתבטל בהיתר".

בעניין בעיית 'מעמיד' סיכם הרב רייזמן שאין התא נחשב 'למעמיד' כיוון שהוא נצרך למעמידים נוספים עימו:

"בענייננו, אין כוח בתא לבדו להעמיד את התערובת, שהרי התא עצמו אינו בעל חיות כלל. רק תערובת התא עם השומנים, החלבונים והסוכרים, ורק הנחתו על מצע אצות הים, מאפשרות להעמיד את התערובת. וכיוון שיש בתוספות הללו שישים כנגד התא, מסתבר שהתא בטל בשישים. לסיום נוסיף כי יש פוסקים הסוברים שדין "דבר המעמיד" הוא מדרבנן (מגן-אברהם או"ח תמב"ט; שו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' ג). בצירוף סברות ההיתר שנתבארו לעיל ושיתבארו להלן, נראה שיש מקום להקל בזה באיסור דרבנן".

בעניין בעיית ביטול איסור לכתחילה סיכם:

"מחמת שלוש סיבות אלה נראה שאין בייצור הבשר המשובט משום ביטול איסור לכתחילה – שהרי עירובו של האיסור בהיתר לא נעשה כדי לבטל את האיסור, אלא כדי לקיים את התא ולגרום להכפלתו; וכן העירוב נעשה על ידי נכרי; ויש גם לצרף את הספקות הנותרים שעמדנו עליהם לעיל, שהרי מותר לבטל לכתחילה ספק איסור".

ביחס להשוואה לסוגיית ג'לטין, סובר הרב רייזמן שגם המחמירים בג'לטין ייתכן שיודו כאן שהדבר מותר, היות ובשונה מג'לטין, התא עצמו לא ייעשה ראוי לאכילה לאחר התהליך שיעבור, ומה שיהיה ראוי לאכילה אלו פנים חדשות שבאו לכאן:

"לענייננו, לכאורה, נראה כי שאלת כשרותו של בשר משובט שיוצר מתא שנלקח מבהמה האסורה באכילה, תלויה במחלוקת הפוסקים בעניין כשרות הג'לטין המופק מעצמות בהמות אסורות באכילה. כשם שבג'לטין אין טעם איסור לאחר שנתייבש, והרי הוא כ"עץ בעלמא", כך גם התא – שגודלו זעיר ביותר – אין בו כל טעם ואינו בר אכילה. לכן, לדעת המתירים את הג'לטין אף התא אינו אוסר את הבשר המשובט, ואילו לדעת האוסרים ג'לטין – כיוון שהחומרים שמוסיפים לתא הופכים אותו לראוי לאכילה, הרי התערובת כולה אסורה. אולם באמת נראה לומר שגם האוסרים לאכול ג'לטין המופק מעצמות בהמות טמאות, יודו שתא הגזע אינו אוסר את התערובת. שכן בג'לטין – אותו החומר שהופק מהעצמות המיובשות, חוזר להיות ראוי לאכילה; אולם בבשר המשובט – התא נותר בלתי-ראוי לאכילה כמו שהוא, ורק לאחר השרשתו באצת הים ולאחר שנותנים בו חומרים השונים שנועדו לקיומו ולהתרבותו, הוא הופך ראוי לאכילה. התא עצמו לא הפך ראוי לאכילה, והוא הרי בטל בשישים בשאר החומרים שמעורבים בו, אלא פנים חדשות באו לכאן, ועל כן נראה שהתא אינו אוסר את התערובת".

עוד דן הרב רייזמן להתיר מצד דבר שאינו ניכר לעין:

"בעניינים אלו – באיסורי תולעים וחמץ בפסח – מסתמא יש לאיסור טעם, ובכל זאת הוא אינו אסור באכילה כיוון שאינו נראה לעין. גם בענייננו אפוא, אף אם נאמר שתא הגזע נותן טעם בתערובת לאיסור, מאחר שהוא אינו נראה כלל לעין האדם, אין בו כל איסור, כשם שאין איסור תולעים וחמץ בדברים שאינם נראים לעין האדם".

עוד כותב הרב רייזמן שיש לדמות בשר הנוצר בתנאי מעבדה לבשר הנוצר על ידי נס, שאינו נחשב בשר:

"לענייננו, יצירת בשר במעבדה מתא גזע אינה "נס", אך ברור שהבשר לא נוצר בדרך הרגילה, שבה נבראו כל בעלי החיים. זו מציאות חדשה של "יצירה" הנעשית על ידי התערבות ידי אדם, ויש לדמותה לבריאה ע"י ספר יצירה. מעתה, עלה בידינו טעם נוסף להתיר את אכילת הבשר המשובט, אף אם התא נלקח מבהמה אסורה באכילה, שכן איסורי התורה חלים על בהמות רגילות, ולא על בהמות ש"נבראו" מתאי גזע במעבדה".

ביחס לסוגיית מראית העין כותב הרב רייזמן שאין לחשוש לכך הן מצד שאין לנו לחדש מדעתנו חששות של מראית העין, והן מצד שמאכל זה נקרא "בשר" כשם מושאל בלבד, אך למעשה הוא כלל אינו בשר. והריהו כשניצל סויה שמותר היות והוא כלל אינו בשר, אף שדומה לו:

"מעתה, גם באכילת בשר משובט עם חלב, אין לחשוש לאיסור מראית עין, וזאת משני טעמים: ראשית – אין לחדש לאסור מדעתנו מפני מראית העין, זולת מה שמפורש בש"ס; ושנית – בשר משובט אינו "בשר גמור" (ולא זו בלבד אלא שהוא "מיא בעלמא"), ונקרא "בשר" בשם מושאל בלבד. דומה הוא לשניצל סויה או לחלב מן הצומח, שלא נאסרו מפני מראית עין מאחר שאינם בשר וחלב באמת, אלא נקראו כך בשם מושאל".

בסיכום המאמר מסכם הרב רייזמן:

בשר משובט המיוצר מתא גזע שנלקח מבהמה טהורה שנשחטה כהלכה – פשוט וברור שאין כל בעיה הלכתית באכילתו (אם שאר המרכיבים כשרים).

בשר בהמה טמאה, נבלה או טרפה אסור באכילה מהתורה, ועור רך, גידים רכים והמוח שבעצמות בכלל הבשר לעניין זה. אכילת עור שאינו רך, עצמות, גידים קשים, קרניים, טלפיים וציפורניים אסורה רקמדרבנן. על כן, תא גזע שנלקח מבשר בהמה – אסור באכילה מהתורה מדין "היוצא מן הטמא", ואילו תא גזע שנלקח מהעצמות, מהטלפיים וכד' – אסור באכילה מדרבנן.

תא גזע שנלקח מבהמה בעודה חיה אינו אסור משום אבר מן החי, לדעת הסוברים שאין איסור אבר מן החי באכילת עצם ללא בשר, כי "לא שייך בו אכילה". ואף לדעת האוסרים זאת, יש לחלק בין אברים של ממש לבין תא גזע שאינו נחשב "אבר" כלל, אולם אולי יש באכילתו איסור "בשר מן החי".

בשר משובט המיוצר מתא שנלקח מבהמה טמאה או מבהמה טהורה בעודה חיה – מותר באכילה, שכן תא הגזע בטל בשישים. ואין לומר שתא הגזע נותן טעם בתערובת או נחשב ל"דבר המעמיד", שכן התא בטל בשאר החומרים המעמידים את הבשר המשובט. ואף אין בייצור בשר משובט משום "אין מבטלים איסור לכתחילה", שכן מטרת העירוב של תא הגזע בתערובת ההיתר אינה לבטל את האיסור, אלא שזה תהליך ייצורו של הבשר.

לדעת המתירים ג'לטין שהופק מעצמות בהמות האסורות באכילה, נראה שהוא הדין לבשר משובט שיוצר מתא שנלקח מבהמה טמאה. וייתכן שגם האוסרים ג'לטין יודו שבשר משובט מותר, שכן התא עצמו אינו חוזר להיות ראוי לאכילה, אלא פנים חדשות באו לכאן לאחר עירובו בתערובת המאפשרת את התרבותו.

אף אם נאמר שתא הגזע נותן טעם לאיסור בבשר המשובט, מאחר שהוא אינו נראה כלל לעין האדם, אין איסור באכילתו.

בשר שנוצר במעבדה מתא גזע לא נוצר בדרך שנבראים בה בעלי החיים בדרך הטבע, אלא זוהי מציאות חדשה של "יצירה" על ידי התערבות האדם. על כן, לדעת הפוסקים שנקטו להלכה שאיסורי התורה לא נאמרו בבהמה שנבראה בשימוש בסודות ספר יצירה, ייתכן שאיסורי התורה לא נאמרו גם בבהמה ש"נבראה" מתאי גזע.

בשר משובט שיוצר מתאי גזע של בהמה טהורה – מותר בבישול ובאכילה עם חלב, מאחר שאין בו כל טעם בשר[1]. גם אם התא נלקח מבהמה טמאה, אין איסור לאכלו או לבשלו עם חלב. ואין לאסור

זאת משום מראית עין, שאין לחדש ולאסור מדעתנו מפני מראית העין זולת מה שמפורש בש"ס. ועוד, שאיסור מראית עין לא נאמר במה שנקרא "בשר" בשם מושאל בלבד, ולמעשה אינו בשר כלל.

בכל מקרה, תהליך הייצור של הבשר המשובט צריך להיעשות תחת השגחה קפדנית, ובתנאי שכל המרכיבים שהשתמשו בהם להשבחת התא ולהתרבותו הם כשרים.

הרב דב ליאור

הרב דב ליאור בסרטון שהתפרסם ביוטיוב (ושוכתב כאן), סובר שבשר מתורבת הריהו 'פנים חדשות באו לכאן', ולכן הוא נחשב לפרווה. על אחת כמה וכמה כאשר החומר שממנו יוצרים את התרבית הינו מקרוסקופי ולא ניתן לאבחנה בעין:

"אני חושב שהוא כשר, והוא לא יהיה בשרי. כל חומר שבעולם, אם הוא נשתנה ונהפך לדבר אחר, בלשון ההלכה זה נקרא 'פנים חדשות באו לכאן', האם הוא שומר על זהותו הקודמת או לא – דבר שנשתנה הוא איבד את מהותו הקודמת, וזה 'פנים חדשות', זה לא בשרי. ומה גם, פה הרי מלכתחילה כתבת במכתבך שמשתמשים עם דברים מיקרוסקופיים בכלל, לא לוקחים דבר ממשי פה, זה מלכתחילה לא נחשב בשר מכיוון שזה דבר מיקרוסקופי. בצורה מלאכותית אתה מרבה אותו, איך שעושים את זה, ואפילו זה היה ממש בשר, היות וזה שינה את הצורה שלו, פנים חדשות באו לכאן ואין על זה גדר בשר, ברור שזה פרווה".

הרב זאב וייטמן

הרב זאב וייטמן (במאמר תגובה בתחומין לו, עמ' 460) סוקר את דעות המחמירים והמקילים בסוגיה זו, ולבסוף מביא שני תקדימים להתייחסות לחומרים המתפתחים מדבר איסור, או מופקים מבשר, כדבר המנותק מ'אביו', או כדבר המבטל את 'אביו', וממילא אין בו איסור:

"לסיום אציין שבתחום הכשרות אנו מכירים דיונים רבים שבהם מסיקים שחומר שבא ממקור אסור הוא כשר בגלל שפנים חדשות באו לכאן או בגלל שתהליכי ההתפתחות מבטלים את האיסור והדברים מפורסמים. במסגרת זו אביא שתי דוגמאות פחות ידועות: א. משקה 'קפיר' נעשה בתחילתו מגרגרים אסורים שיש בהם חששות לכמה איסורים חמורים – חלב טמאה, בשר וחלב, נבילה, חלב נכרים וגבינת נכרים. ובכל אופן מכיוון שבמהלך השנים הגרעינים ממשיכים להתפתח על מצע גידול שאין בו איסור והחדש מבטל את הישן הרי שבסופו של דבר רבים מתירים את המשקה בו מעורבים הגרעינים החדשים. התהליכים נראים מאוד דומים לתהליכי ייצור הבשר המתורבת, ולבשר המתורבת יש אף עדיפות בכך שבניגוד לגרעיני ה'קפיר' הראשונים שאיסורם ברור, הרי שאיסורם של תאי הגזע המיקרוסקופיים מהם מתחיל תהליך ייצור הבשר המתורבת איננו ברור... ב. אחד מהאנזימים בתעשיית החלב שזוכים לכשרות פרווה מטעם ארגון כשרות חשוב ורציני מופק ממיץ שהוצא מבשר ונכבש לאחר מכן עם חלב, וזאת מכיוון שפוסקים גדולים וחשובים הסכימו שניתן להתייחס לנוזל שהופק מהבשר כפירשא בעלמא שאין לו דין בשר, ובין השאר הם מסתמכים על תשובת החת"ס שמתיר להעמיד גבינה במיץ היוצא מעור קיבה ביחד עם פירשא מהקיבה דהוי 'זה וזה גורם'..."

למעשה, מסכם הרב וייטמן להלכה ע"פ הנ"ל, שבשר שהתפתח באופן מלאכותי נחשב לפרווה:

"לאור האמור נראה לענ"ד שיש מקום לומר שאכן בשר כזה אם ייוצר על מצע גידול פרווה, לא יהיה בשרי, ובכך נתקרב להגשמת חזונו של רבי יהושע בן חנניה, שאומר בירושלמי במסכת סנהדרין: 'יכיל אנא נסיב קריין ואבטיחין, ועביד לון איילין טבין והדינן עבדין איילין טבין'. כלומר יכול אני לקחת דלועין ואבטיחין ולעשות מהן איילים וצבאים, שהם יולידו או יעשו איילין וצבאים. אמנם עדיין לא הגענו עד לכך, אך העובדה שאפשר לעשות בשר מתאים מיקרוסקופיים על בסיסי מצע גידול פרווה, כנראה שאיננה דבר בלתי אפשרי ומשולל יסוד מציאותי או הלכתי".

הרב יובל שרלו

הרב יובל שרלו מציג נייר עמדה של ארגון צהר ביחס לבשר מתורבת:

תחילה דן הרב שרלו בשאלה אם נכון לעודד את פיתוח הבשר המתורבת מבחינה אתית וערכית, ולאחר שמעלה צדדים שונים לשבח מיזם זה ולחסרונו (אותם ניתן לקרוא בקישור המצורף), ומסיק שרבה התועלת על החששות, עובר לדון לגופו של עניין מההיבט ההלכתי.

הרב שרלו מתחיל בדיון סביב חשיבותו של תא מיקרוסקופי, האם אין הוא נחשב כלל לבשר מחמת קטנותו הבלתי ניתנת לזיהוי בעין אנוש, אך הרב שרלו מסתייג מלאמץ טיעון זה מכיוון שאחרי הכל, תא זעיר זה חשוב לנו מאד, שעליו הכל בנוי:

"חשיבותם של תאי הגזע: השאלה הראשונה היא מידת חשיבותו ההלכתית של תא גזע מיקרוסקופי – בין לגבי תא שנלקח מבהמה שלא עברה שחיטה כשרה, בין לגבי 'בשריותו' של בשר שנוצר מתא כזה. יש הטוענים שאין לתא כל חשיבות הלכתית; ודעתם מבוססת על ההכרעה המקובלת כי אין לחשוש משתיית מים אף שהם מלאים בחיידקים, ועל ההכרעה כי אף שתפילין צריכות להיות מרובעות, אם הריבוע פגום באופן שלא ניתן להבחנה בעין בלתי־מזוינת – התפילין כשרות. אלא שאין די בטיעון זה משום שבענייננו מדובר בתא מיקרוסקופי שהאדם מיחס לו חשיבות מיוחדת: דווקא בו הוא מעוניין והוא עתיד להצמיח תוצר נראה לעין; ואכן בהקשר מעט שונה פסק ר' שלמה זלמן אויערבך כי עשוי להיות איסור כלאיים בהכנסת מקטע DNA של צמח אחד לשני, אף שהמקטע אינו נראה בעין בלתי־מזוינת. נימוק אחר, דומה ושונה כאחד, שהוצע על המתירים, הוא דינו של עובר שקודם שהגיע לגיל ארבעים יום מתחילת ההיריון נחשב 'מים' בלבד, וזאת אף שלעובר יש בשלב זה תאי גזע – אך יש להתלבט עד כמה ההיקש עולה יפה".

לאחר מכן עובר הרב שרלו לדון בסוגיית 'פנים חדשות באו כאן', ומשווה זאת לפולמוס סביב הג'לטין, עם הסתייגויות לכאן ולכאן בהקשר להשוואה זו:

"אף אם חל איסור על תא גזע, יש להתלבט האם תהליך הפיתוח לרקמת שריר, ומאוחר יותר עיבודו לכדי מוצר הראוי לאכילה, אינם מפקיעים ממנו את חלות האיסור – משום שמדובר במוצר חדש שאבדה זהותו הקודמת (מה שמכונה בשפה ההלכתית 'פנים חדשות באו כאן'). דוגמה מפורסמת לכך היא המחלוקת בעניין ג'לטין העשוי מעצמות בשר טמא: רבים הקלו בעניין זה ולא מעטים מהם הסתמכו גם על אובדן הזהות; אולם היו שהחמירו בנידון זה, או הקלו מבלי לקבל את טעם שינוי הזהות. יש לציין כי ייתכן שהנידון דידן קל מג'לטין – שכן התא מצד עצמו לא היה מסוגל להצמיח

שינוי הזהות. רקמת שריר והוא זקוק לחומרים המזינים אותו ולמניפולציות מעבדתיות שונות – ולכן יש שדימו את התהליך לזרע אסור שנשתל באדמה וצמח – שמעיקר הדין כשר לאכילה. מאידך-גיסא, האוסרים מבחינים בין זרע שמתמזג באדמה לבין תא שהוא עצמו מה שצמח".

למעשה הרב שרלו נוטה להכריע לקולא, הן לעניין כשרות בשר המופק מבשר בעל חיים טמא, והן מצד היות בשר זה פרווה. אך גם הוא מעלה את סוגיית גידול התאים על מצע של דם, וכותב שכל זמן שהדבר כך, אין היתר לאכול בשר זה:

"הכרעה והסתייגות: בשל הנימוקים הרבים להתיר נראה שאכן יש להיתר על מה שיסמוך, אולם הדבר כפוף לשאלות נוספות כמו כשרות המצע והמרכיבים שמסייעים לתא לגדול. כיום מדובר בדם, ולפיכך נראה שהבשר אסור באכילה.

3. מסקנות

1. פיתוחים טכנולוגיים פורצי דרך, גם כאלה שיש בהם התערבות בטבע, מותרים וראויים בעיני היהדות ואין בכך התערבות פסולה במעשי בראשית. יחד עם זאת, יש לעשותם בזהירות ובהדרגה תוך בחינת הסיכונים השונים.

2. ככל שמדובר בפיתוח המסייע יותר לאדם, ראוי ליטול את הסיכונים הכרוכים בו. בשר מתורבת עשוי להועיל בהגדלת מאגרי המזון, במניעת פגיעה אקולוגית ובהפחתת הפגיעה בבעלי החיים, והסיכונים לגבי אינם גבוהים ולכן ראוי לפתחו.

3. הפוסקים נחלקו לגבי כשרותו של בשר מתורבת שמקורו מבעל חיים שלא נשחט כדין, ובאותה מידה גם לגבי בשר שמקורו בתאי גזע של בהמות טמאות. למעשה, נראה שהבשר כשר אך כיוון שמדובר בתהליך חדש, ההיתר תלוי באופן המדויק שבו ייעשה הבשר, ואפשר שאם המצע לגידולו יהיה דם – ירבו האוסרים.

4. עמדתנו העקרונית היא שהמוצר הסופי אינו בשר, בשל תהליכי הייצור והעיבוד שהוא עובר ומשום שלא מתקיימים בו היסודות הבסיסיים ביותר של החיים".

הרב שלמה אבינר

הרב שלמה אבינר דן בשאלת הבשר המתורבת מצד בשר שנעשה על ידי נס, מצד 'פנים חדשות באו לכאן', ומצד מראית העין. תחילה הוא מציג את השאלה:

"שאלה: מה דין כשרות בשר סינתטי או בשר מתורבת או המבורגר ממעבדה, שהצליחו לייצר? הרי הוא לא בשר צימחי, כי הוא מוצר מבעל חיים שלם וחי. כרגע הוא ניסיוני ולא צרכני, ועולה מאות אלפים, אלא טוענים שהוא ייהפך לצרכני ויהיה חצי העלות מבשר רגיל. האם הוא טרף כי לוקח מפרה בלי שחיטה? האם הוא אבר מן החי? האם הוא בשרי? האם יש איסור של מראית העין באכילתו?"

תחילה טוען הרב אבינר ש'פנים חדשות באו לכאן' ולכן אין זה נחשב לבשר. הוא גם מדמה זאת לבשר שנוצר בדרך נס, שאינו נידון כבשרי, וגם מוסיף שהתא הראשוני אינו נראה לעין אנוש:

"תשובה: השאלה היא: האם התוצאה קובעת או התהליך קובע?

לא מדובר כאן על הכבשה דולי שנוצרה בשיבוט גנטי שהיא כבשה לכל דבר...

אבל נדון דין אינו תהליך טבעי רגיל, זה לא שלקחו תא ושכפלו ממנו פרה, אלא התא מתרבה ישירות. אמנם בסופו של דבר יש בשר, אבל הוא נולד בתהליך הרגיל. הרי זה דומה למה שכתוב בגמרא סנהדרין (נט ב) שאדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה, אך קשה כי היו מלאכי השרת צולים לו בשר? תרצה הגמרא: בשר היורד מן השמים. כלומר, בשר היורד מן השמים, בשר ניסי, אין דינו בשר.

ועוד מסופר שם שפעם רבי שמעון בן חלפתא הלך בדרך ופגעו בו אריות, הוא צעק לד': "הכפירים שואגים לטרף" (תהילים קד כא), וירדו מן השמים שתי חתיכות בשר. הוא נתן אחת לאריות והביא את השניה לבית-המדרש ושאל: האם היא כשרה או טרפה? אמרו לו: אין דבר טמא יורד מן השמים. כלומר, משום שהוא בשר ניסי, אין דינו כבשר טרף...

נמצא שהתוצאה לא קובעת, אעפ"י שזה ממש נראה דומה, אלא התהליך קובע. לכן, אם הדבר עובר שינוי יש ניתוק מן המקור והוא נחשב כדבר חדש. והוא הדין ג'לטין שעשו מעצמות בעלי חיים לא כשרים, אמנם יש מחמירים, אבל מן הדין הוא כשר וגם לא בשרי (עיין שו"ת יביע אומר ח יא).

וכל שכן במקרה שלנו כי התא לא נראה לעין, והתורה לא ניתנה לבעלי מיקרוסקופ ולא לבעלי טלסקופ.

לאחר מכן עוסק הרב אבינר בחשש מראית העין, וכותב שהסיבה העיקרית שאין כאן חשש של מראית העין היא מפני שאין לנו להוסיף גזרות חדשות על הגזרות שבתלמוד:

"ולגבי מראית העין, כבר שאלו שאלה זו על מוצרי חלב סינתטיים: האם מותר לשתות חלב סינתטי שאינו בשרי, או גלידה העשויה מחלב סינתטי מיד אחרי ארוחה בשרית, או שיש לאסור משום מראית

העין? הפוסקים התירו משום כמה נימוקים, אבל העיקר הוא מה שהפרי חדש (שם סק"ז) כתב שבעניין מראית עין אין לנו להוסיף גזרות חדשות על אלו שהוזכרו בתלמוד, אחרת אין לדבר סוף. למשל, נאסור בשר חיה בלי ניקור שמא יחשדו אותו שאוכל בשר בהמה. לכן הגר"ע יוסף מסיק בשו"ת יחווה דעת (ג נט) שמותר לשתות חלב סינתטי או לאכול גלידה מחלב סינתטי אחרי ארוחה בשרית. מתוך מערכת הנימוקים מתברר שהדבר מותר גם בתוך הארוחה ממש, ואפילו להכניס אותם יחד לפה. והוא הדין לענייננו".

ומסכם הרב אבינר:

"סיכום: נראה שהבשר הזה אינו טרף, אינו אבר מן החי ואינו בשרי. הוא כמו בשר צימחי הנעשה מסויה משום שלשה נימוקים: א. זה לא התהליך הרגיל של יצירת בשר. ב. הוא עבר הרבה שינויים ששנו את מהותו. ג. המקור לא נראה לעין. ואין בעיה על מראית עין.

אלא משום שזו המצאה חדשה עדיין על גדולי ישראל להכריע".

הרב שמואל ברוך גנוט

הרב שמואל ברוך גנוט נשאל על כשרות בשר מתורבת, ואם כי הסתייג מלהורות בזה למעשה, השיב שעקרונית יש להקל להפיק בשר באופן מלאכותי גם מבהמה טמאה, וכתב שבשר זה אינו נחשב בשרי אלא פרווה, מכיוון שהתאים המתפתחים הם דבר אחר לגמרי מהבשר המקורי, ו'פנים חדשות באו לכאן':

"הרה"ג הנודע בשערים רבי רפאל אייפרס שליט"א, מרבני הולנד וכעת מרבני גרמניה, בעל שו"ת ושב ורפא, נדבר עימי בדבר כשרות בשר סינתטי, היינו בשר מתורבת או בשר סינתטי שהוא בשר המיוצר במעבדה בתרבות תאים במקום בגופם של בעלי חיים... ונשאלנו האם הבשר הזה כשר או לא? ואם הבשר הזה כשר, האם הוא פרווה או שנאמר כדאיתא בבכורות פ"ו מ"ב שהיוצא מן הטמא, טמא, והיוצא מן הטהור, טהור, וא"כ ג"כ א"ל ש"כל היוצא מן הבשר, בשרי" (חוץ מן החלב שהוא דם שנעכר)?

עד כאן תורף שאלתו והאריך בזה.

וזה אשר השיבותי לו בקצרה: בדבר בשר מלאכותי (בשר סינתטי), הנה שאלה זו יש לשאול לפוסקי הדור וגם צריך לברר היטב המציאות בזה וח"ו להתיר מקופיא.

רק יש להעיר שאם הבנתי נכון את דרך גידול בשר זה, הוא שכלל לא נוצרת כאן בהמה, אלא שנטלים תא גזע מבשר הבהמה ועי"כ יוצרים חומר שסיביו התזונתיים הינם כבשר הבהמה. בשר הוא שריר של בעל חיים. תהליך ייצור בשר במעבדה כולל לקיחת תאי שריר ושימוש בחלבון שעוזר

לתאים להתרבות. ברגע שהתקבלו התאים ההתחלתיים, לא נדרשים בעלי חיים נוספים – בדומה לייצור תרבויות יוגורט. כדי לייצר "בשר טחון" מספיק לגדל תאי שריר מנותקים או שכבת תאים דקה.

והנה מצינו כמה דעות בראשונים ובפוסקים גבי מוס"ק, הנעשה ע"י זיעת בהמה טמאה, ומקורו טהור מדברי רבינו יונה (הו"ד בהרא"ש ברכות פ"ו ס' לה), שהמוסק הניקח מתוך חיה ידועה שיש לה חטוטרת בצוארה, ומתקבץ לשם תחלה כעין דם, ואח"כ נעשה מוסק שיש בו ריח טוב ונותן טעם לשבח בתבשיל ובמרקחות, יש טעם להתירו באכילה, משום, דפירשא בעלמא הוא, ואף על פי שמתחלה היה דם, אין לחוש לכך, דבתר השתא אזלינן, שהרי הדבש שנפלה לתוכו חתיכת איסור אף על פי שנימוחה בתוך הדבש, כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר שנפול לתוכו דבש, כדין דבש דיינינן ליה ומותר, וה"נ אע"פ שמתחלה היה דם, כיון שיצא מתורת דם, בתר השתא אזלינן, הילכך אע"פ שנותן טעם לשבח בתבשיל ובמרקחות מותר.

ובמשנ"ב ס' רט"ז פסק כדעת רבנו יונה (בפ"ו דברכות) כך: "מוס"ק זה יש אומרים שבא מזיעת חיה ויש אומרים שבא מדם של חיה אחת שמתקבץ בצוארה ואח"כ מתייבש ונעשה בושם ולפי סברא זו האחרונה יש שרצו לאסרו עכ"פ לתת בקדירה להטעים בריחו את התבשיל דדם אסור באכילה. והרבה פוסקים מתירים אפילו לתת בקדירה דאזלינן בתר השתא והשתא לאו דם הוא אלא עפרא בעלמא שנותן ריח טוב ועיין בא"ר שמצדד להורות כדבריהם ובפמ"ג במשב"ז מצדד ג"כ דיש לסמוך על דבריהם להקל אף לכתחלה ביש ששים כנגדו בתבשיל".

ואכן יש מקום לדון בזה שנעשה כעפרא, ונשתנה צורתו לגמרי והוי שינוי מושלם ממה שהיה, וכפי שהזכיר כת"ר שליט"א בהמשך דבריו מענין נידון האחרונים הנודע בכשרות הג'לאטין, שנעשה מעורות או מעצמות רכים (סחוס) של בהמות נבלות וטרפות, או מבהמות טמאות, ששורים אותם במלח וסיד ומנקים אותם היטב, ומייבשים אותם הרבה בחום השמש במשך זמן, ומערבים בהם חומרים כימיים מסויימים, וטוחנים אותם ונעשים כקמח דק, ונותנים אותם במאכלים שונים כדי להקפיאם. ועי' שו"ת אחיעזר ח"ג סל"ג ובמכתב הגר"י אברמסקי זצ"ל בתחילת שו"ת ציץ אליעזר ח"ד, ובשו"ת יחו"ד ח"ח י"ד סי"א הביא בארוכה כדרכו הדעות והשיטות בזה, ואכמ"ל. ובפרט בתא גזע".

הרב צבי הרשל שכטר כפי שמסר הרב ד"ר חנוך קאהן

במאמרו של הרב קאהן, המובא לקמן, הוא מוסר בשמו של הרב צבי הרשל שכטר, שכל בשר שמגיע ממקור אחר מלבד מבעל חיים שנולד לאמו בדרך הטבע, אינו נחשב לבשר:

"הרב הרשל שכטר... בשיחה עמו בכ"ב באדר תשע"ב הבהיר הרב שכטר שלדעתו בשר הוא רק דבר שמקורו מבעל חיים שנולד מאם בדרך הטבע. כל בשר שמיוצר בדרך אחרת – אינו בשר לעניינים הלכתיים".

אמנם בהערה 28 שם הסתייג:

"אמנם הרב שכטר לא ביאר את כוונתו בנוגע לשכפול תאים, אם נידון כבשר שמקורו בטבע או לא".

הסוברים שבשר מתורבת נחשב לבשרי

הרב יעקב אריאל

הרב יעקב אריאל פרסם מאמר בתחומין לו, עמ' 447 ואילך, כתגובה למאמרו של הרב צבי רייזמן בתחומין לד, ובו התייחס לטענותיו של הרב רייזמן להחשיב את הבשר הצומח מבשר בהמה טמאה כבשר כשר. ביחס לטענה שהתאים מתבטלים בחומרים המזינים אותם, כותב הרב אריאל שלמעשה אין כאן תערובת, כי חתיכת הבשר המתקבלת אינה עשויה מתערובת של חומרים נוספים עם התאים הראשוניים, אלא התאים 'אוכלים' אותם וגדלים בעזרתם, ולא מתערבים בהם:

"לענ"ד כל הדיון של ביטול ברוב לא רלבנטי לענייננו, כי האיסור עצמו מתרבה, וכל היוצא ממנו אסור כמוהו, ואין כאן ביטול בדבר אחר. אמנם הר"צ רייזמן מניח שמכיון שמוסיפים שומנים וחומרים נוספים ומגדלים את התאים על מצע של אצות, כל החומרים הנוספים האחרים הם הרוב, והאיסור בטל בהם. אולם הנחה זו אינה מדויקת. צודק הר"י שפיץ הטוען שהחומרים האחרים רק מאפשרים לתאי הגזע להתרבות. המוצר הסופי הוא תוצר ישיר של התאים הראשוניים, האסורים, והם המרכיבים הבלעדיים שלו. לכן המוצר הסופי אסור כמותם".

בהמשך מתייחס הרב אריאל לטענת 'פנים חדשות באו לכאן', ומתפלפל בסוגיית גידולי טבל (שזרעו פירות טבל, שהתחייבו במעשר, באדמה) שבו המשנה מחלקת בין גידולים שיש להם עיקר (שהשורש מגדל כמה מחזורי גידול) שאז הגידולים דינם כעיקר, לגידולים שאין להם עיקר שמותרים. למסקנה מסיק שהבשר דומה יותר לגידולים שיש להם עיקר, הואיל והבשר צומח אך ורק מהתאים האסורים, ולא כצמח שצומח מכח השילוב של הזרע והאדמה בה הוא נזרע:

"... משא"כ בנ"ד – אמנם העיקר נעלם ואינו, וא"כ דינו לכאורה כדבר שזרעו כלה, אך מאידך, דבר שזרעו כלה בטל לקרקע ופנים חדשות באו לכאן, ואילו בנ"ד אין השתרשות במצע ואין כאן גידול חדש. הגידול הוא מיניה וביה, ומצע הגידול הוא רק המזון והתנאים המאפשרים לתאי הבשר הראשוניים להתרבות. לכן אין הגידול מבטל את העיקר".

ביחס להשוואה בין בשר הנוצר באופן ניסי לבשר הנוצר באופן מלאכותי כותב הרב אריאל שכל מה שאמרו שבשר שנוצר בנס אינו נחשב לבשר, הוא רק אם כולו נוצר בנס. אך אם הבשר הראשוני הוא בשר לכל דבר ועניין, וממנו צומח בשר 'פלאי', הרי שהצומח ממנו נחשב בשר כמותו:

"אך באמת יש להתייחס להשוואה זו בין מלאכותיות לניסיות מנקודת מבט אחרת. הכלי-חמדה העיר מהתוספתא, שהביא הרד"ק, על נס חנוכה, הרי שמן של נס אינו שמן זית, והתורה אמרה במפורש "שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד". וא"כ כיצד הדליקו את המנורה בשמן שאינו שמן זית? וכתב דבר מסתבר, שיש לחלק בין שמן שכולו נוצר ע"י נס, לבין שמן שהתרבה מיניה וביה. שמן שנתרבה מיניה וביה דינו כמו השמן המקורי. השמן המקורי שנוצר באסוך של האלמנה היה כבר מעושר, לכן כל השמן שנוצר ממנו היה פטור ממעשרות. וה"ה נס פך השמן בחנוכה. השמן שהיה

חתום בחותמו של הכה"ג היה שמן זית ולכן כל השמן שהתרבה ממנו היה אף הוא שמן זית. ולענייננו, הבשר המתורבת נוצר כולו מן התאים הראשוניים שהיו בשר מן החי, ע"י תהליך הזהה לטבעי. המדענים למדו לחקות את דרך התרבות התאים, הנעשית באופן טבעי ע"י התחלקות תאים ובנייתם ע"פ הצופן הגנטי הטמון בגרעין התא. הלכך כל הבשר שנוצר מהם אף הוא אסור באיסורא במה"ח". [2]

בשולי מאמרו מבאר הרב אריאל שעל פי פסיקתו שאין לקחת ביופסיה מבעל חיים חי, הדרך הנכונה היא לקחת מבעל חיים שנשחט כדון, בעודו מפרנס. ומוסיף הסתייגות על פי דברי הרב שפיץ הנ"ל, שיש לוודא שלא משרים את התאים בדם. עוד דן הרב אריאל האם מותר לנוכרי לאכול בשר שנלקח מהבהמה בעודה מפרנסת, ונשאר ב'צריך עיון גדול' בדבר:

"ניתן אפוא ליטול תאים מבשר חי שאין בהם חוטי דם מיד לאחר שחיטה ולהשתמש בהם לצורך ייצור בשר מתורבת. הרב יהודה שפיץ בסוף מאמרו מביא מידע חדש, שאת התאים הראשוניים שמהם מייצרים את הבשר המתורבת יש להשרות בדם מעת לעת. וא"כ בשר זה כבוש בדם וכמבושל בו. ועוד, אם בבדיקה הנהוגה לאחר השחיטה יתברר שבעה"ח טרף, צריך להפסיק את הייצור וליטול מבע"ח אחר שלא ימצא טרף.

וגם אם לדידן הבשר כשר, יהיה אסור לנו למכור בשר זה לנוכרים ולא לייצאו לחו"ל כי לנכרי מפרנסת אסורה לדעת הרמב"ם. הרשב"א בתוה"ב חולק עליו וסובר שאם ישראל שחט בהמה כשרה, מותר לגוי לאוכלה בעודה מפרנסת... וייתכן לומר שאע"פ שההלכה היא שגוי חייב על אבר מן החי, ועל בשר מן החי בכל שהוא, שלא ניתנו שיעורין אלא לישראל בלבד, תא מיקרוסקופי מותר בדיניהם, כי אינו ניכר לעין. ואע"פ שאמרנו בתחילת דברינו שאצלנו הולכים אחרי התוצאה שהתאים מתרבים וניכרים לעין, אך אולי בגויים הדין שונה. ואולי בכלל יצירה מלאכותית לא נחשבת אסורה בדיניהם (וכידוע בפרטי ההלכות, גם באלו המקבילות לשלנו, דיניהם שונים משלנו. ר' מש"כ ב'באהלה של תורה' ח"ד סי' כד). שאלות אלו צריכות עיון גדול".

כפתרון לבעיה הנ"ל מציע הרב אריאל להתמקד בפיתוח בשר דגים באופן מלאכותי, דבר הפותר את בעיית אבר מן החי, הוא פרווה, וגם בריא יותר:

"כדי לצאת מידי ספק, נראה להציע, אם אכן הדבר אפשרי, לייצר בשר מתורבת מדגים טהורים. בדגים אין איסור אבר מן החי, גם לגויים, כמבואר בסנהדרין נט, ב: אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו". יכול אף לשרצים תלמוד לומר אך. ומאי תלמודא? – אמר רב הונא: דמו – מי שדמו חלוק מבשרו, יצאו שרצים שאין דמם חלוק מבשרם. גם דגים אין דמם חלוק מבשרם, שהרי דם דגים מותר (ראה מרגליות-הים שם שפי' עפ"י ההגדרה המדעית, שדמם של הדגים קר, שלא כמו היונקים שדמם חם). וגם הראב"ד החולק על הרמב"ם ואוסר לגוי אבר מעוף חי מודה שגוי מותר באבר משרצים, ומסתבר שה"ה דגים. כמו"כ אין בדגים איסור טרפה. כמו כן, המוצר הסופי לא יהיה בשרי, אלא פרווה. המגוון של בשר דגים רחב הרבה יותר, וכידוע, בשר דגים קל יותר לעיכול ונחשב לבריא יותר. אם הדבר אפשרי, יש להמליץ לחוקרים יהודים שינסו לפתח המצאה זו מבשר דגים טהורים".

לסיום מסכם הרב אריאל:

בשר מתורבת מבע"ח אסורים – אסור אף הוא.

בשר מתורבת מבע"ח כשרים לאחר שחיטה, בעודם מפרכסים, אסור לנוכרים.

מומלץ לפתח בשר מתורבת מדגים כשרים, הכשר ללא ספק.

הרב ד"ר חנוך קאהן

הרב ד"ר חנוך קאהן, המעין טבת התשע"ו, סובר שבשר שנוצר מתרבות דינו כדין התא הראשוני שממנו נוצר לכל דבר ועניין – הן לעניין היותו בשרי ולא פרווה, והן לעניין בהמה טמאה או אף אבר מן החי:

"בזמן כתיבת המאמר התייעצתי בסוגיה עם גדולי הפוסקים באמריקה שמייצגים את ארגוני הכשרות שבארצות הברית, ותשובותיהם לא היו חד משמעיות. נראה כי הטעם הוא מפני שהסוגיה המדעית אינה ברורה עדיין כל צורכה, שהרי הצליחו בינתיים לייצר קציצת המבורגר בודדת במעבדה כאשר מחיר התהליך היה אסטרונומי; ומסתבר גם שהרכב הבשר כאשר נזכה לייצור תעשייתי מוזל יהיה שונה.

במאמר העלינו כמה סוגיות שדנות בבשר שאין מקורו בטבע הרגיל כפי שהוא נגלה לפנינו. טענתנו הייתה שאי אפשר ללמוד מסוגית בשר שיוצא מן השמים ולא מסוגית בשר שנוצר על ידי ספר יצירה, מכיוון שבנידון שלפנינו מדובר בבשר שמקורו ידוע ואינו נוצר בדרך נס. עברנו לדון בשאלת ה'זהות', וראינו שיש בזה כמה שיטות, והצענו שכדאי שידונו גדולי הפוסקים בדורנו בשאלה חשובה זו.

נראה שכשם שהרב פיינשטיין כתב בזמנו (אגרות משה או"ח חלק ג סי' נב) על השימוש במיקרוגל: "מה שלא נתפשטו תנורים אלו עדיין הוא משום דלא מצוי עדיין הרבה תנורים, וכשהיו מצויין ודאי ישתמשו בהם כולי' עלמא דהא הוא יותר טוב", נראה שגם בשר זה כאשר ייצורו יהיה זול הוא יהיה נפוץ על פני כל הארץ, ולכן יפה שעה אחת קודם להכריע בספיקותיו ההלכתיים.

דעתי האישית נוטה לומר כי לדינא בשר מלאכותי זה הוא 'בשר' לכל דבר, וכי יש לדון אותו לפי מקורו, ובייחוד לפי סברת 'אחשביה' שהבאנו לעיל בשם הגרש"ז אוירבך זצ"ל, שהרי ככלות הכול לא השתנה הרכב הבשר, והוא רק שכפול של תאים שמקורם בבשר קיים. וכשם ששכפול טבעי של תאים אינו משנה את דין בעלי החיים – כך יהיה הדין בשכפול מלאכותי. ולפיכך אם ייצרו את התא הראשון מפרה שנשחטה כדין – דין הבשר כבשר לכל דיני התורה, ואם יוציאו אותו מפרה חיה דינו יהיה כאבר מן החי, וכדומה".

הרב יהודה בצלאל שפיץ

בתחומין לה, עמ' 193 ואילך, מגיב הרב יהודה בצלאל שפיץ למאמרו של הרב רייזמן, ומסתייג ממספר קביעות של הרב רייזמן בעניין הבשר המלאכותי:

תחילה הוא מדייק מדברי ר' חיים מבריסק שאף שהיוצא מן החי מותר, כגון ביצים וחלב, מכל מקום אם מדובר בבשר החי עצמו, יש להחמיר שדין היוצא ממנו כמותו ממש:

"הרב חיים מבריסק (על הרמב"ם, הל' מאכלות אסורות ג, יא) חילק בין סתם 'יוצא מן החי', שאינו לוקה עליו, לבין 'יוצא' מבשר ממש: חלב וביצים של טמאים – איסורן אינו מחמת עצמן, כיון דאינן מין בשר ואין בהן איסורא דטמאים האמור בתורה... רוצה לומר, דהך קרא ד"מבשרם" אתי לאורוויי על איסורא דטמאים, דאינו רק בבשר ולא על ביצה וחלב, ולא חייל בהם איסורא דטמאים מצד עצמן. לפי הבנתו, ייתכן לומר גם כן לגבי בשר המיוצר מתאי גזע, שאינו סתם 'יוצא מן החי', אלא אסור מחמת עצמו, וכדין הבשר ממש. לכן, אם מקורם מבשר שאינו כשר, ייתכן שגם תאי הגזע אינם כשרים, ואם מקורם מבהמה כשרה שחוטה כדין, יש לומר שהם נחשבים כשרים".

לאחר מכן טוען הרב שפיץ שהתא הראשוני הוא ה'מעמיד' של כל הבשר הצומח ממנו, ולכן הוא לא בטל בו. הוא לא מקבל את טענת הרב רייזמן שהתא ללא חומרי התזונה שלו אינו יכול להעמיד את הבשר, ולכן אין לו דין 'מעמיד', כי בסופו של דבר תאי הזרע הם העיקר, ועל שמם נקרא המוצר. הוא גם לא מקבל את הטענה שיש כאן 'זה וזה גורם' ביחס להעמדת הבשר: א. כי אולי התאים הם העיקר והתזונה שלהם כלל לא נחשבת ל'מעמיד'. ב. 'זה וזה גורם' אומרים רק כאשר למעמיד האסור אין די כח להעמיד לבדו[3]. ג. יש אומרים ש'זה וזה גורם' מותר רק בדיעבד:

"המחבר כתב שתאי גזע אינם נחשבים כדבר המעמיד, כיוון שלעצמם לא טבוע בהם החוזק להעמדת התערובת, אלא רק בגלל החומרים שמעריבים בהם כדי לגדלם. לענ"ד מסקנה זו אינה פשוטה, כי הכימיקלים והחומרים האחרים המעורבים בתערובת לא היו כלום לולי תאי הגזע. השם של המוצר המוגמר הוא 'המבורגר תאי גזע', כי תאי הגזע הם אבני הבניין שלו. 'דבר המעמיד' הוא המרכיב המהותי בעשיית המוצר, המעמיד את צורתו. ההשפעה של תאי הגזע על המוצר המוגמר היא גדולה מאוד, גם אם הם זעירים ובלתי-נראים, כיוון שכל המהות של ההמבורגר נובעת מהם. וגם אם תאי הגזע אינם נחשבים כ'מילתא דעבדי טעמא', כי טעמם אינו מורגש, עדיין אפשר להגדירם כ'דבר המעמיד'. על כן, סביר שתאי הגזע נחשבים כ'דבר המעמיד', והחומרים האחרים שמעורבים בהם נחשבים רק כתמריץ לגדילת. עוד טען המחבר, כי תאי הגזע אינם מעמידים את המוצר המוגמר לבדם, ועל כן נחשב הדבר ל'זה וזה גורם'. אבל לרוב הפוסקים, 'זה וזה גורם' נאמר רק אם התערובת מועמדת על ידי דבר המעמיד אסור ודבר המעמיד מותר, ולא ברור שהכימיקלים הנוספים נחשבים כ'דבר המעמיד' לכשעצמם. ואף אם נחשיב את הכימיקלים כ'דבר המעמיד', רוב הפוסקים סבורים שאומרים 'זה וזה גורם' רק אם אין במעמיד הטמא מספיק כוח כדי להעמיד את התערובת כשלעצמו.

בענייננו, כל המהות של המוצר המוגמר נגזרת מתאי הגזע המקוריים, ועל כן לא פשוט להגדירו כ'זה וזה גורם'. בנוסף, האבני-מילואים (שו"ת ח"ב סימן ו) האריך להוכיח שאסור להשתמש לכתחילה ב'דבר המעמיד' שאינו כשר לכתחילה, גם אם הוא נחשב כ'זה וזה גורם', משום ש'אין מבטלין איסור לכתחילה'. גם בדרכי-תשובה (פז, קנג), מובאת שיטה זו, ש'זה וזה גורם' הוא רק היתר בדיעבד".

לאחר מכן מתייחס הרב שפיץ לטענת הרב רייזמן שאין כאן 'ביטול איסור לכתחילה', ומביא מחלוקת אחרונים אם כאשר אין כוונה לבטל את האיסור, מותר לבטלו או לא. ולמעשה מסיק שכאן זה נחשב שהיצרן מכוון לבטל את האיסור, ויותר מכך, הוא מכוון לגדל אותו. וזו גם לא מציאות ש'אי אפשר בעניין אחר', ולכן לפוסקים המחמירים גם כאן יש איסור לבטל:

"המחבר טוען שלא שייך בזה 'אין מבטלין איסור לכתחילה', כיוון שאין כוונתו לבטל את האיסור. ואכן, הט"ז כתב שאינו נחשב לביטול איסור לכתחילה אם כוונתו לדבר אחר, וכן כתבו הש"ך והב"ח. אבל במקום אחר הגדיר הט"ז שהדבר מותר רק כשאי אפשר בעניין אחר, וכן כתבו כנסת-הגדולה והפרי-מגדים. ובשו"ת נודע-ביהודה כתב שלא התירו לבטל איסור לכתחילה אפילו כשאין כוונתו לבטלו, ורק בדיעבד אם נתערב התירו. ולדבריו, רק אם כבר נתערב אלא שעדיין לא נתבטל, הולכים בתר כוונתו, שאם כוונתו לדבר אחר, מותר לעשות עוד פעולה כדי לבטלו. אכן, הנחלת-צבי האריך לסתור דברי הנודע-ביהודה, וכתב שדעת הרבה פוסקים אינו כן, אלא שאם אין כוונתו לבטל, מותר אפילו לערב בידיים לכתחילה. וכן דעת כמה מהראשונים והאחרונים, שכשאנו רוצה ליהנות מן האיסור, אלא כוונתו רק להפריד האיסור ולהשליכו, אינו נחשב 'מבטל איסור לכתחילה'. בענייננו, השימוש בתאי הגזע הלא-כשרים הוא בכוונה, והיצרנים אינם מנסים להסיר את האיסור אלא להיפך – לגדל אותו. ואין זה מוגדר כ'אי אפשר בעניין אחר', כי אין מוצר כשר שניתן להגיע אליו רק בהסרת האיסור, אלא להיפך – המוצר המוגמר מתחיל מהאיסור. ועל כן נ"ל שאומרים בזה 'אין מבטלין איסור לכתחילה'."

לגבי הטענה שאין איסור ביטול איסור לכתחילה כאשר הדבר נעשה על ידי גוי ולצורך גויים, משיב שהיות וניתן הכשר על המוצר, הרי שהוא נעשה גם עבור יהודים, ואסור:

"ועוד פוסקים כתבו שאף שיש להקל במאכל מגוי שיש בו תערובת איסור שנתבטל, אין להעניק הכשר למוצר זה, כי אם רבנים יעניקו לו הכשר על סמך הביטול, הוי כמבטל בשביל יהודים. וא"כ, אנו רואים שהרבה פוסקים החמירו בביטול איסור לכתחילה על ידי נכרי לצורך מסחרי, ובמיוחד כשניתן לכך הכשר. והוא הדין לענייננו, שקשה להתיר את המוצר שמעורבים בו תאי גזע של בשר טמא."

ואף מהטענה שמדובר כאן בספק איסור ולכן מותר לבטלו, מסתייג הרב שפיץ:

"ועדיין, למרות שרוב הפוסקים נקטו שמותר לבטל ספק איסור, עדיין משמע שבצורה מסחרית הדבר אסור, ובפרט בביטול ספק דאורייתא. ולכן קשה ליתן לזה הכשר, אף שמעיקר הדין מותר."

בעניין ההשוואה לסוגיית ג'לטין, סובר הרב שפיץ שלשיטת המחמירים בג'לטין מדין 'אחשביה', הוא הדין גם לגבי בשר מתורבת. ולגבי הטענה ש'פנים חדשות באו לכאן', סובר הרב שפיץ שכיוון שהתא מעמיד את כל הבשר הצומח ממנו, טענה זו לא שייכת כאן, ובפרט למחמירים בג'לטין:

"מספר פעמים השווה המחבר את קציצת תאי הגזע לג'לטין, שהרב אהרן קוטלר והרב משה פיינשטיין אסרוהו. ובאמת, המעיין יפה בדבריהם יראה ששניהם אסרו מטעמים שונים. הרב פיינשטיין כתב שג'לטין הוא לכל היותר איסור דרבנן ונחשב פרווה, ואילו הרב אליעזר סילבר והרב אהרן קוטלר

כתבו שג'לטין הוא ספק דאורייתא. והרב אהרן קוטלר כתב גם שג'לטין נחשב כבשרי לכמה עניינים, מפני שחשש גם ל'אחשביה', ולכן אסר לבשל אותו עם חלב. ולשיטתו, ייתכן שהוא הדין לבשר המיוצר מתאי גזע. עוד כתב המחבר שהבשר מתאי הגזע, בניגוד לג'לטין, נחשב כ'פנים חדשות' לדברי הכל. אבל אם תאי גזע נחשבים כ'דבר המעמיד', הבשר לא ייחשב ל'פנים חדשות', במיוחד לדעות המחמירות בעניין הג'לטין".

לגבי מראית העין, הרב שפיץ לא מקבל את היסמכותו של הרב רייזמן על הפרי חדש הסובר שאין מחדשים גזירות 'מראית העין' מדעתנו, וגם אינו מקבל את חידושו של הכו"פ שרק על דבר שדומה ממש לאיסור גזרו, כי האחרונים לא קיבלו את חידושיהם. וגם אין להתיר מטעם שהדבר שכיח ורגילים בו, כי כעת עוד לא רגילים לאכול בשר כזה, שמחירו יקר ביותר כיום:

"המחבר הזכיר את חידושו של הפרי-חדש, שאין אומרים 'מראית עין' בדבר שלא נזכר בחז"ל. חידוש זה נדחה כמעט ע"י כל האחרונים. וגם חידושו של הכרתי-ופלתי שאוסרים משום מראית עין רק דבר שהוא דומה לאיסור ממש (למשל: חלב אם שהוא חלב ממש, ולא חלב שקדים או חלב קוקוס שהם מי פירות ונקראים חלב רק בגלל המראה; וכן דם דגים, ולא יין שרק צבעו כצבע הדם), אינו מוסכם בדברי האחרונים. ולכן לענ"ד אין לסמוך על חידושים אלו בענייננו. אבל יש חידוש נוסף של הכרתי-ופלתי, שכל הפוסקים הסכימו לו, שבדבר שהוא נפוץ ורגיל אין חוששים למראית עין. וכן כתבו הרא"ש וטוש"ע ורמ"א בעניין תערובות צמר עם משי או קנבוס, וכן נקטו פוסקי זמננו בעניין שניצל סויה או גלידה פרווה, שאין בהם איסור מראית עין לגבי דיני בשר בחלב כיוון שהם שכיחים. ובענייננו, כיוון שכל קציצת המבורגר מהסוג המדובר עולה 325,000 דולר, מסתמא שעדיין קיים בה חשש למראית עין".

בסיום מאמרו, מעלה הרב שפיץ נקודה נוספת בעניין איסור דם. לדבריו התברר שתהליך הצמחת תאי הבשר נעשה במצע של דם, דבר היוצר מספר בעיות הלכתיות הן מצד 'כבוש כמבושל' והן מצד 'מעמיד' אסור, שגם אם נחשיב אותו כאחד המעמידים, ו'זה וזה גורם מותר', הרי שאין שישים בתאים כדי לבטל את הדם בו הם שרויים:

"לאחרונה הוברר שהמציאות שונה מהמתואר במאמר. לפני מספר חודשים פורסם שהמרכיב שבו גודלו תאי הגזע הוא "דם עגלים טרי". אם תאי הגזע הושרו בתוך הדם יותר מ-24 שעות, הרי הם נחשבים כ'כבוש כמבושל', ואסור לאוכלם לפחות מדרבנן. ועוד, אם הדם משמש כדבר מהותי בגידול, הוא נחשב כ'דבר המעמיד' ואינו מתבטל. ואף אם הדם ייחשב כ'זה וזה גורם', כיוון שתאי הגזע שרויים בתוך הדם, אין יותר משישים כנגדו. ולפי זה, אם יתברר שפרסום זה נכון, תתעוררנה בעיות הלכתיות מורכבות נוספות, בטרם ניתן יהיה להכשיר לאכילה את קציצות תאי הגזע".

מו"ר הרב אליעזר מלמד

מו"ר הרב אליעזר מלמד בפניני הלכה כשרות ב' פרק לז הלכה יא, לאחר דברי רקע על הבשר המתורבת, מביא את שתי הדעות וכותב שנראה כדעת הסוברים שבשר מתורבת דינו כדין התא הראשוני שממנו נוצר:

"בשנים האחרונות מדענים הצליחו לפתח בשר באופן מלאכותי באמצעות שכפול של תאי גזע (תאים שלא סיימו להתמייין) שנלקחו מבשר בעלי חיים. אם פיתוח זה יצליח באופן מסחרי, עשויה להתחולל מהפכה בשוק הבשר: יפסיקו לגדל מיליארדי פרות ותרנגולים ולשוחטם, מחיר הבשר ירד, והזיהום הכרוך בגידול בעלי החיים ייפסק.

יש אומרים שדין בשר שכזה יהיה זהה לדין תא הגזע שממנו התפתח, הואיל והכל נמשך ממנו. שאם הוא יילקח מבשר חזיר – דינו יהיה כבשר חזיר. ואם יילקח מבשר בהמה או עוף שנשחט כדין – דינו יהיה כבשר כשר שמותר לאוכלו אך אסור לערבו עם חלב. ויש אומרים, שהואיל והתא הראשוני הוא זעיר וחסר חשיבות, הוא בטל למיליארדי התאים שהתפתחו ממנו, והם נחשבים כ'פנים חדשות' לחלוטין, ולכן גם אם התא הראשון היה מחזיר הוא כשר, וגם אם היה מעגל דינו כמאכל פרווה. ונראה כדעה הראשונה, שמהות המאכל נקבעת לפי התא הראשון שחולל אותו".

ובהערה 12 הוסיף שגם למקילים, אפשר שתהיה כאן בעיה של מראית העין עד שבשר זה יהיה נפוץ:

"בין המקילים: הרב רייזמן תחומין לד; הרב דב ליאור, הרב זאב וייטמן תחומין לו. בין המחמירים: הרב יהודה שפיץ תחומין לה; הרב יעקב אריאל תחומין לו; הרב ד"ר חנוך קאהן המעין טבת תשע"ו. ויתכן שגם לסברת המקילים, כל עוד הבשר הטבעי מבעלי חיים יהיה נפוץ והבשר המלאכותי יידמה לו, יש מקום לאוסרו עם חלב משום מראית עין (עי' שו"ע סו, ט-י; פז, ד)".

[1] הכוונה שאין בו טעם של אותו תא זעיר שבא מבשר הבהמה. אך את טעם הבשר של התאים המתרבים ממנו הרב רייזמן אינו מחשיב כטעם בשר, כי הוא לא רואה בתאים הללו 'בשר'.

[2] כאן נכנס הרב אריאל להשוואה נוספת בין בשר מתורבת להתפתחות אפרוח בביצת טריפה. לא ראיתי לנכון להיכנס לסוגה זו.

[3] לכאורה במציאות זו של בשר מתורבת אכן אין כח ביד התאים הראשוניים להעמיד לבדם את הבשר. צ"ע.